

cial capacitor with the intention of high architecture. Everything seems ideal and the word "at last" escapes unconsciously, but we forget that the crucial thing in these new unions is whether this public space of architecture will constitute a collectivity that will be a "continuation of our house", without nostalgia, but with a contemporary sensation of the common and familiar. Architecture is judged in this barrier that divides the private from the public, without having actually a way to change these correlations by itself, because they are part of their social differences and relationships.

The demand for public space architecture, with the open judgment procedure that competition promises or even without it, will be meaningful when it will meet the right to the city as a desire and a responsibility of the citizens. The state institutional organization has taken the initiatives in a central, peripheral and local level, as it is obvious from the selected projects. The state, at the same moment, is hesitating to undertake the big projects of reconstruction of public space. Its hesitation is probably part of a chronic inactivity but it is equally a conscience of social and built contrasts. In continuation of Lefebvre, the right to the city cannot change the social division but can change the social geography and the anthropology of space. The problem of the architecture of public space is not a problem of architecture but mainly a matter of perception for social difference and private and public relation. The requirement of public as common is the co-perception and the co-acceptance, the desire and the respect of that which belongs to everybody, the cohesion of the social where the openness of the private "door" to public space architecture can only be based. This happens by itself at the "place" that does not need a public space architecture, while at the "non-place" of the contemporary megacity, the architecture of public space is the real stake because this is where the relation of politics to its real object is judged.

Δημόσιος χώρος – από τις αλάνες στην ουτοπία

Δημήτρης Φιλιππίδης

Αρχιτέκτων

Public space in Greece – from wasteland to utopia

Dimitris Filippidis

Architect

Σε μια εποχή που σκαλίζει όλα τα δεινά και άλυτα προβλήματα του τόπου, το να μιλάς για δημόσιο χώρο στην Ελλάδα απαξιωτικά και να θρηνείς για τις ενδημικές μιζέριες του θα ήταν πλεονασμός. Η υπόθεση είναι, άλλωστε, γνωστή ήδη από την πρώτη εμφάνιση του αστικού σχεδιασμού στη χώρα, το 1830, τότε που κυριαρχούσαν οι αλάνες στην περίμετρο του τυπικού οικισμού. Αν και εντελώς απαραίτητος στην οργάνωση μιας πόλης, ο δημόσιος χώρος αντιμετωπίστηκε ως πεδίο ασκήσεων εξωροισμού, σύμφωνα με τις επιταγές της πολεοδομίας του 19ου αιώνα που ακόμη ισχύουν. Κι εκεί έμεινε για περισσότερο από έναν αιώνα, χάνοντας συνεχώς έδαφος – ιδιαίτερα μόλις μετά την εμφάνιση του αυτοκινήτου γύρω στα 1900. Αλλά ακόμα και τότε, κάτω από τόσο αντίζρες συνθήκες, η σωστή μετοχείριση του δημόσιου χώρου θεωρούνταν δείγμα πολιτισμένου τρόπου διαβίωσης.

Όμως κάποτε θα άλλαζαν οι καιροί. Άρχισαν τις τελευταίες δεκαετίες να μπαίνουν ερωτήματα για την ουσία του δημόσιου χώρου, όπως επίσης άρχισαν πιο πρόσφατα οι μαχητικές διεκδικήσεις του από ομάδες πρωτοβουλίας. Αποδείχτηκε τελικά πως ο δημόσιος χώρος μοιάζει με όργανο ακριβείας, που πιάνει το σφυγμό της κοινωνίας που τον «κατοικεί». Δεν πρόκειται απλά για την κοινότοπη σύζευξη της διαβίωσης σε ανοιχτούς χώρους στην Ελλάδα με το ευνοϊκό κλίμα. Τα ξεσπάσματα τυφλής βίας και οι βονδαλισμοί, οι συγκρούσεις ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες των τελευταίων χρόνων, έδειξαν πάνω από όλα ότι πρόκειται για αγώνα επικράτησης και ελέγχου πάνω στο δημόσιο χώρο. Κάτι γνώριμο από το '68 αλλά κατά-

πιν ξεχασμένο. Έτσι σε κανέναν, όπου κι αν ανήκει, σήμερα δε συμφέρει να αδιαφορεί για το τι τρέχει στο δημόσιο χώρο. Αυτήν τη μεταστροφή του ενδιαφέροντος και αυτήν την αιχμηρή πρόκληση τιμά το συνέδριο, αφιερωμένο στο δημόσιο χώρο, που οργανώνεται στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 2011.

Πορόλο που απέχουν από το να δώσουν μια ειδυλλιακή εικόνα, τα ίδια τα στεγνά στατιστικά στοιχεία, αλλήλα και η έστω εξωραϊσμένη –με προσεγγμένες δημοσιεύσεις και εκθέσεις– τεκμηρίωση μαρτυρούν τη μεγάλη πρόοδο που έχει επιτευχθεί τα τελευταία χρόνια. Και αυτό δε θα έπρεπε κανένας να το παραβλέψει. Από την άλλη μεριά, είναι αλήθεια πως έργα σχετικά με δημόσιους χώρους σπάνια υλοποιούνται και ότι, ακόμα κι αν κατασκευαστούν, ταλαιπωρούνται από ένα τρομακτικό έλλειμμα στον τρόπο διαχείρισής τους.

Στο πείσμα των λίγο πολύ γνωστών δυσχερειών, ενάντια στις συχνά ταπεινωτικές συνθήκες που μαστίζουν γενικότερα το επάγγελμα του αρχιτέκτονα στον τόπο, η ελληνική αρχιτεκτονική παράγει σήμερα σημαντικά έργα δημόσιου χώρου, που μπορούν οντάξιο να σταθούν δίπλα σε κορυφαία έργα διεθνούς εμβέλειας. Και αυτό δεν είναι μεγάλος λόγος. Απόδειξη, τα έστω λιγοστά υλοποιημένα έργα και οι συχνά λομππερές προτάσεις που υποβάλλονται σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, ελληνικούς και ξένους, οι οποίοι προκηρύσσονται με ολοένα αυξανόμενο αριθμό συμμεταχών τα τελευταία χρόνια. Μπορεί αυτό να σφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αυξημένη ανεργία, αλλά κάτι τέτοιο δεν αναιρεί τη γοντείο που εξασκεί η ενασχόληση με οραματισμούς για τον ιδανικό δημόσιο χώρο, εφορμίζοντας διδάγματα από την εννοιολογική τέχνη. Ιδίως ανάμεσα στους νέους αρχιτέκτονες, τους διψασμένους να δοκιμάσουν τις δυνάμεις τους και να δείξουν τις ικανότητές τους.

Πολλές από αυτές τις προτάσεις έχουν βρει το δρόμο τους προς εκθέσεις και δημοσιεύσεις – κάτι εντελώς ουσνήθιστο στο παρελθόν. Η δημοσιοποίησή τους δεν ισοδυναμεί, βέβαια, με την ευκαιρία να δοκιμαστούν στην πράξη, αλλά δεν είναι και αμελητέο γεγονός. Έτσι το κοινό πληροφορείται πως κάτι καινούριο «γεννιέται». Δε θα ήταν ίσως υπερβολή αν λέγαμε πως σήμερα ολοκληρή η κοινωνία μετέχει στην παραγωγή του «νέου» δημόσιου χώρου, ακόμη και όταν τον καταστρέφει με βανδαλισμούς και γκράφιτι, όπως ένα παιδί αμάθητα στη σωστή μεταχείριση των παιχνιδιών του.

Δεν φτώσαμε σε αυτό το σημείο βέβαια από τη μια στιγμή στην άλλη. Έφταιγαν και οι αντιλήψεις της εποχής, που έβλεπαν το κτίριο ως αυτοσκοπό, αδιαφορώντας για τον περιβάλλοντα χώρο, αυτό το σημαντικό «κατάλοιπο» –όπως το θεωρούσαν– της κτιριακής μάζας. Η στροφή του ενδιαφέροντος γενικότερα προς τις αστικές αναπλήσεις στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την απαρχή προστασίας των ιστορικών κέντρων στα τέλη της δεκαετίας του '70, έμμεσα οδήγησαν στο ανανεωμένο ενδιαφέρον για αυτόν τον τόσο περιφρονημένο και παραμελημένο δημόσιο χώρο.

Τα αποτελέσματα δε φάνηκαν ίσως αμέσως, γιατί έπρεπε πρώτα να κατανικηθούν οι επιφυλάξεις των «κοθαρσίμων» αρχιτεκτόνων για κάτι που ξέφευγε από καθιερωμένες κλίμακες και επεξεργασίες, μετά να γίνουν οι απαραίτητες αναπροσαρμογές στην εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων, με επίκεντρο την έννοια του τοπίου και τις νεωτερικές αντιλήψεις για το πράσινο, και τέλος να αφομοιωθούν οι συγγενικές, και τόσο πολύτιμες, σχετικές εμπειρίες όσων σπουδασαν στο εξωτερικό.

Κρίσιμο ρόλο έπαιξε και η αντίδραση της ίδιας της κοινωνίας, τελικού, άλλωστε, αποδέκτη κάθε επέμβασης στο δημόσιο χώρο. Για πρώτη φορά έβλεπαν και άγγιζαν τέτοια έργα, μάθαιναν διστακτικά να τα χρησιμοποιούν, και άρχιζαν κάπως να υποψιάζονται τι σημαίνουν όσα έβλεπαν και τι επίδραση μπορεί να έχουν στην καθημερινή ζωή τους. Το έργο που υλοποιήθηκαν, ιδίως την τελευταία δεκαετία, συνέβαλαν στο να γίνουν οι απαραίτητοι πειραματισμοί, έστω αποτυχαίνοντας μερικές φορές, και να βρεθούν σημεία συνάντησης ανάμεσα σε «αρχιτέκτονες» και «κοινό» με αφορμή το δημόσιο χώρο.

Οι επεμβάσεις στο δημόσιο χώρο στην Ελλάδα απέδειξαν πόσο ευαίσθητος και πόσο απίστευτα πολύπλοκος είναι. Πόσο εύκολα μπορεί να ανατραπεί, να χάσει την ταυτότητά του. Όπως ήταν αναμενόμενο, συνέχισαν να υπάρχουν προβλήματα – αλλά διαφορετικού τύπου. Σε σχέση με το περιεχόμενο, δεν ήταν συχνά ξεκάθαρα αν αρκούσε η πρόθεση δημιουργίας ενός ευχάριστου περιβάλλοντος ως «φυγή» ή αν έπρεπε να υπάρχει αμεσότερη αντιστοιχία με σύγχρονες προκλήσεις του αστικού χώρου. Σε σχέση με το σχεδιασμό, έγινε αντιληπτό ότι ε-ντυπωσιακές σχεδιαστικές χειρονομίες που συνέχεαν τα όρια του ντιζάιν και της αρχιτεκτονικής με την πολεοδομία είχαν φτωκά αποτελέσματα.

Τέτοιας φύσης ζητήματα αρκούν για να αποδείξουν την έμφυτη ζωντόνια του σύγχρονου δημόσιου χώρου. Πάνω από όλα είμαστε σε θέση σήμερα να γνωρίζουμε την εντυπωσιακή δυναμική που κρύβεται μέσα στο σχεδιασμό του. Άλλωστε, υπάρχουν τόσα ακόμα που μένουν να κατακτηθούν στο όραμα μέλλον!

There is no need to refer to the miseries and inadequacies of the use of public space in Greece. It would be rather pointless, since the endemic problems of Greek urban design are well-known facts. In essence, relatively little has changed since 1830, the date of birth of the Modern Greek state, when vast expanses of wasteland surrounded the tight urban fabric of Greek cities. In due time European planning procedures were introduced and a semblance of order was established. Public space, although vitally essential to the city, was treated as the convenient background for beautification exercises, typical of the still valid 19th century neoclassical planning. It remained roughly this way for more than a century, continuously losing ground – especially after the emergence of vehicular circulation in the 1900s. Even then, under so many adverse conditions, the proper treatment of public space was considered as a sign of civilized life.

Still, changes in attitude toward the public space have appeared in recent decades. A constant stream of questions was raised on the essence of public space; more recently, its possession has been aggressively claimed by various groups. Such events have shown that public space is like a precision instrument which measures the heart beats of the society that "inhabits" it. This notion has little in common with that popular cliché which connects outdoors living in Greece with its mild climate. The recent outburst of blind violence and the incidents of plain vandalism, the bitter strife among competing social groups have clearly proved that such events mainly concern the control over public space. Although well-known since '68, this fact had subsequently receded from collective memory, to be now only painfully familiar. Therefore, regardless of his or her political affiliation, no one can remain indifferent to such developments concerning Greek public space. The realization of this disquieting issue and the open challenge addressed to everyone concerned are what the conference about public space in Greece honour in October 2011 in Thessaloniki.

Far from conveying an idyllic picture, the bare statistics on relevant projects in combination with a routinely flattering photographic documentation—either in publications or exhibitions—, are ample proof of the great advancements recorded in recent years in the field. None should disregard this fact. Even so, sadly enough, projects on public space rarely go beyond the design stage in Greece. Even if they ever get constructed, they are doomed by a lack of managerial policy.

Despite the above difficulties, and the unfavorable conditions typical of the local architect's professional status, Greek architecture presently produces significant projects for public space, capable of comparison with top international attainments. Far from being an empty boast, this statement is proved by recently built projects and also by many brilliant schemes submitted to relevant competitions. International and local competitions in fact now attract a surprisingly large number of participants. This could reasonably be attributed to current unemployment rates, yet it could also be attributed to the unquestionable attraction of a visionary architecture expressed as ideal public space, by utilizing conceptual art tools. This driving force mostly characterizes young architects seeking for opportunities to show the extent of their talent.

Many projects on public space have found their way to exhibitions and publications in Greece lately – something completely unfamiliar in the past. Such publicity is certainly no equal to actual construction but it cannot be dismissed as insignificant. One could claim, without exaggeration, that the whole society "participates" in the production of public space in Greece nowadays, even if this meant destruction by vandalism or graffiti, like a child who was never told the proper use of his toys.

Apparently, this stage was not instantaneously reached. This could partially be attributed to the prevalent notions of that time when architects should just deal with the design and construction of buildings,

to the detriment of the surrounding open space, considered as "residual". Times have changed ever since and the introduction of urban design in Greece in general, coupled with the new concepts derived from the preservation of historical centers, indirectly led to a new focus on public spaces, those pitifully neglected areas, around the end of the '70s.

Because of existing prejudices, tangible results were slow in appearance. Mainstream architects had to overcome their reservations about unconventional projects using unfamiliar design scales. Substantial revisions in the educational program had to be made in order to accommodate the landscape as a design tool. Concurrently, the related experience of foreign-educated architects had to be slowly assimilated.

A crucial role was played by society itself, obviously the final recipient of any intervention on public space. For the first time, people could see, smell and touch such projects; they hesitantly learned how to treat them, even began vaguely to suspect their meaning and impact on everyday life. Built projects, especially those from the last decade, were instrumental in promoting design experimentation—even if it sometimes ended in a relative failure—and in the search for common ground between "architect" and "public" on the use of public space.

In general, the experience gained from interventions on public space in Greece led to the recognition of its fragility and astounding complexity and also, to an awareness of how easily its inner balance or integrity could be lost. As it was expected, problems still existed — but this time they were of another kind. In terms of context, it wasn't often clear whether provision of mere spatial beauty as an "escape" would suffice or a more direct response to present-day urban challenges was needed. In terms of design, it was realized that losing one's way in impressive gestures by confusing the roles of design, architecture and planning had poor results.

Such issues for debate are a sufficient proof of the inherent vitality of contemporary public space. Above all, we now recognize the tremendous potential hidden in this field of design. There is so much ahead to be conquered in the near future!